

مقاله پژوهشی:

آسیب های شهری در ایران و عوامل اصلی بروز آنها

[20.1001.1.74672588.1401.6.21.8.5](https://doi.org/10.1001.1.74672588.1401.6.21.8.5)

مهدی ناظمی اردکانی^۱؛ سید محمدعلی موسوی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۷

چکیده

زندگی در شهر، آثاری بر زندگی فردی و جمعی انسانها می‌گذارد. چند وجهی بودن این اثرات و نیز فرایندها و جریانها موجود در درون اجتماعات شهری، متفکران بسیاری را از علوم مختلف به خود مشغول داشته است. به دلیل افزایش جمعیت و افزایش و توسعه شهرنشینی و گسترش مشکلات نظام شهری، مخصوصاً شهرهای بزرگ در کشورها، در دوران جدید پژوهش‌های متعددی با هدف شناسایی و کاهش آسیب‌ها و مسائل شهری انجام شده‌اند. هدف این پژوهش، فراترکیب پژوهش‌های کیفی انجام‌شده در کشور با عناوین و موضوعات آسیب‌های شهری به منظور فراهم آوردن نگرشی نظام‌مند و کشف موضوع‌ها و استعاره‌های جدید و اساسی بوده است. روش تحقیق این پژوهش، کیفی و از نظر هدف «کاربردی» است. در این پژوهش، با استفاده از روش فراترکیب (روش هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو)، به انتخاب مقاله‌ها و پژوهش‌های کیفی مرتبط با موضوع آسیب‌های شهری پرداخته شد. بر اساس تجزیه و تحلیل و فراترکیب پژوهش‌های منتخب، مولفه‌های اصلی حوزه آسیب‌های شهری در ایران در چهار مقوله اصلی شناسایی شد. این چهار مقوله عبارتند از: آسیب‌های اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های فرهنگی و آسیب‌های کالبدی. بیشترین فراوانی در این طبقات را بیکاری و فقر، اعتیاد و ناامنی، مسائل جنسی و آلودگی‌های زیست‌محیطی به خود اختصاص داده‌اند. در این پژوهش‌ها، از عواملی مانند سیاست نامتوازن دولت‌ها در قبال شهر، حکمرانی نامطلوب برای زیست شهری، تفاوت در کیفیت زندگی، تضاد بین زندگی شهری و روستایی، جابجایی‌های جمعیتی، کیفیت زیرساخت‌های کالبدی، کیفیت اقتصاد شهری و نابرابری‌های اجتماعی در مناطق مرکزی و حاشیه‌ای به‌عنوان علل ظهور و بروز آسیب‌های شهری نام برده شده است.

کلید واژه‌ها: شهر، آسیب‌های شهری، فراترکیب.

۱. دانشیار دانشگاه امام حسین (ع)؛ گروه اندیشه و مطالعات فرهنگی

۲. دانش آموخته دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران؛ نویسنده مسئول، رایانامه: 82mousavi@gmail.com

انسان مخلوقی است چند بعدی^۱ و یکی از مهم‌ترین وجوه او بعد اجتماعی بودن^۲ اوست. حضور در اجتماعات مختلف و رفع نیازهای مشترک جسمانی و روانی از طریق زندگی جمعی از خصوصیات اصلی انسان است و همین خصلت اجتماعی بودن است که منجر به تکامل انسان می‌شود. بررسی سیر تکاملی زندگی اجتماعی انسان، مسیری از کوچ-نشینی تا حضور در شهر را نشان می‌دهد. گسترش زندگی اجتماعی و تغییر و افزایش نیازهای بشری همراه با انباشت سرمایه و روی آوردن انسان به زندگی تجمعاتی، منجر به گسترش هر چه بیشتر روستاها و سرانجام؛ پدید آمدن شهرها شد. دو عامل تجارت و امنیت سرآغاز ایجاد شهرها بود (مورونی، ۱۹۹۴: ۱۴). بازار و دژ، هسته‌های اولیه پدید آورنده شهرهای بزرگ شد و سرانجام با به وقوع پیوستن انقلاب صنعتی در غرب و تمرکز عامل صنعت در شهرها (یا گردآمدن جماعات به دور کانون‌های صنعتی) گسترش شهرها و تغییر در سیمای شهر پدیدار گشت (نگهبان، ۱۳۶۵: ۲-۳). با گسترش شهرها، معضلات و مشکلات شهری نیز گسترش یافت. امروزه، شهر نه با گستردگی جغرافیایی، نه با انبوهی جمعیت، نه با تراکم زیستی، نه با معیشت منحصر به صنعت و خدمات، نه با کارکردهای مثبتش و نه با معضلات منحصر به فردش، بلکه با همه اینها تعریف می‌شود.

در جامعه‌شناسی، شهر مانند یک نظام پویا است و از بخش‌های کم و بیش منسجمی تشکیل شده است. سیستم شهری در بردارنده‌ی تفکرات، ریشه‌ها و روابط واقعی است. این سیستم همانند یک دستگاه متعادل‌کننده عمل می‌کند و در جهت ایجاد هماهنگی لازم بین بخش‌های مختلف شهر اقدام می‌کند. اگر برای جامعه‌شناسی، مسئله اساسی، مطالعه کنش‌های اجتماعی افراد در فضاهای مختلف است، شهر مکان این کنش‌ها در ابعاد مختلف برای گروه‌های اجتماعی است. شهر بستر مطالعه پدیده‌ها و به عبارتی آزمایشگاه جامعه-شناسی است (ربانی، ۱۳۸۷: ۶).

نظام شهرنشینی و روند سریع رشد آن در کشورهای در حال توسعه سبب هجوم گسترده به شهرها می‌شود؛ تا جایی که در دنیای کنونی، رشد شهرنشینی و شهرگرایی پدیده قابل ملاحظه‌ای است و دوران اخیر بیش از هر دوره تاریخی دیگری، جهان شهری است. ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه که از اوایل قرن بیستم به‌صورت رسمی و سازمان‌یافته در معرض پدیده‌های نوسازی غرب قرار گرفت، طی دهه‌های گذشته به شدت متأثر از روند شهرنشینی بوده و به نوعی به عدم تعادل در حوزه‌های جمعیتی و اقتصادی دچار شده است. الگوی توسعه شتابان شهرنشینی در ایران با آسیب‌های زیادی همراه شده است. هم‌اکنون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها و در رأس آنها تهران به مهم‌ترین کانون‌های بروز آسیب‌های شهری اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی تبدیل شده‌اند.

تاکنون مطالعات پژوهشی و مداخله‌ای متعددی در حوزه مسائل اجتماعی کشور انجام شده است که اغلب این مطالعات، یک یا چند آسیب از آسیب‌های اجتماعی محلی، منطقه‌ای و یا کشوری را مورد بررسی قرار داده‌است. با گسترش و فراگیری آموزش عالی در کشور شمار زیادی از مطالعات، مقالات، پژوهش‌های علمی و یا پایان‌نامه‌های دانشجویی به بررسی ابعاد، علل و پیامدهای آسیب‌های اجتماعی پرداخته‌اند. از این میان آسیب‌های شهری نیز یکی از حوزه‌هایی بوده است که به علت اهمیت بالای مسئله، نقطه تمرکز پژوهشگران بسیاری از حوزه‌های مختلفی بویژه جامعه‌شناسی شهری، جغرافیا، شهرسازی و دیگر علوم بوده است. با توجه به چندبُعدی بودن مسائل و آسیب‌های شهری، مطالعات متمرکز بر یک مسأله در یک حوزه جغرافیایی خاص معمولاً قادر به ارائه تصویر کاملی از یک مسأله اجتماعی نیست. با توجه به رسالت تصمیم‌گیران و مسئولان کشور در حل مسائل و آسیب‌های شهری و داشتن محیط مطلوب زندگی، داشتن شناخت و یا تصویر کامل از عمده‌ترین مسائل و آسیب‌های شهری در کشور، علاوه بر شناخت چندسطحی و فراگیر از آسیب‌ها، می‌تواند تصمیم‌گیران را در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مناسب محلی، منطقه‌ای و ملی برای تحقق وظایف خود یاری رساند. این مطالعه تلاش دارد از طریق مرور نظام‌مند، زمینه‌های انتقال و تفهیم مناسب دانش پیشینه پژوهشی موجود (شامل بدنه دانش موجود در داخل) در حوزه آسیب‌های شهری برای عموم مردم و به‌طور

اخص برای متولیان و سیاست‌گذاران و کارگزاران کشور مؤثر واقع شود. با وجود انجام مطالعات گسترده درباره مسائل و آسیب‌های شهری که در سامانه‌ها و نشریات علمی کشور منتشر و توزیع شده است، همچنان نگرانی‌هایی در خصوص مسأله‌ی شهر و آسیب‌های آن در کشور وجود دارد. هدف از این پژوهش، بررسی اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از مطالعات کیفی موجود و مرتبط با موضوع آسیب‌های شهری و فراهم آوردن نگرشی نظام-مند و کشف موضوع‌ها و استعاره‌های جدید و اساسی حول موضوع تحقیق است.

پیشینه تحقیق

یکی از بخش‌های مهم هر پژوهش، بخش مربوط به پیشینه و ادبیات تحقیق است؛ یعنی یکی از کارهای ضروری در هر پژوهشی، مطالعه منابع مربوط به موضوع تحقیق است؛ زیرا سرچشمه علوم را می‌توان در پیشینه آنها کاوش کرد (دمپی، ۱۳۸۵: ۱). پیشینه‌ی پژوهش مورد توجه در این پژوهش حول موضوعات و مسائل شهری و روش فراترکیب است.

ضرابی و رخشانی نسب (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «روند مهاجرپذیری و مهاجر فرستی شهرهای ایران در دو دهه اخیر» یکی از نتایج شهرنشینی شتابان را افزایش مهاجرت به کانون‌های شهری و شکل‌گیری بحران روستاگریزی در کشور می‌دانند. این مسئله مشکلات متعدد اقتصادی-اجتماعی همچون کمبود زمین و مسکن، اشتغال، شکل‌گیری سکونت‌گاه‌های غیر رسمی و ... را در شهرهای مهاجرپذیر به دنبال داشته است. آنها با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و داده‌های سرشماری نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۵ در پی تشریح وضعیت مهاجر فرستی و مهاجرپذیری شهرها در ایران بودند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در دو دهه مورد مطالعه، مهاجر فرستی شهرهای ایران کاهش یافته و نسبت شهرهای مهاجرپذیر افزایش قابل توجهی پیدا کرده است.

یاوری و صلواتیان (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «شناسایی و طبقه‌بندی آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از مصرف سریال‌های ماهواره‌ای با استفاده از روش فراترکیب» به شناسایی آسیب‌های ناشی از مصرف سریال‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در مخاطب ایرانی و طبقه‌بندی آنها پرداخته‌اند. برای رسیدن به این هدف، از روش فراترکیب که از

انواع پژوهش‌های فرامطالعه است استفاده شده است. در قدم اول با کلیدواژه‌های مختلف در مهم‌ترین بانک‌های اطلاعاتی، پژوهش‌ها و مقالات در کشور جستجو و تعداد ۵۵ اثر پژوهشی مرتبط در این زمینه شناسایی شد. در قدم بعد با بررسی اولیه این پژوهش‌ها براساس شاخص‌های معین تعداد ۲۷ عنوان از آنها که مستقیم به آسیب‌های ناشی از تماشای سریال‌های ماهواره‌ای پرداخته بودند، انتخاب شدند. در ادامه با تکنیک کدگذاری کیفی براساس روش فراترکیب ۱۴۰ کد اولیه از دل پژوهش‌های منتخب استخراج و در ذیل ۳۳ مفهوم محوری، دسته‌بندی شدند. در آخرین مرحله ۳۳ مفهوم محوری با طبقه‌بندی به ۶ مقوله اصلی تقلیل یافت. در نهایت یافته‌های پژوهش آنها نشان داد که مصرف سریال‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، سبب چنین آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی می‌شود؛ تأثیرپذیری از فرهنگ غربی، تضعیف نهاد خانواده، آسیب‌های روانی، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و تضعیف فرهنگ اسلامی ایرانی از جمله آن آسیب‌هاست.

یاب و مک‌فارلین^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «درک و تحقیق در مورد فقر شدید شهری: یک رویکرد مفهومی - روش شناختی» با رویکرد دو مرحله‌ای به شناسایی و درک ماهیت فقر شدید شهری^۲ در شهر بمبئی و لیما^۳ پرداخته‌اند. آنها فقر شدید شهری را از دیرباز به عنوان یک چالش حیاتی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تلقی کرده‌اند که نیازمند بررسی از طریق مجموعه‌ای از ابعاد و رویکردهاست. سطح فقر شدید شهری با پنج بُعد مادی، اقتصادی، سیاسی، فضایی و عاطفی-ذهنی در ارتباط است. این دو پژوهشگر، علل و بنیاد شکل‌گیری پدیده فقر شدید شهری را با چهار رویکرد معرفتی بررسی کرده‌اند که عبارتند از اقتصاد سیاسی^۴، اکولوژی سیاسی^۵، شهرسازی فمینیستی^۶ و شهرسازی پسااستعماری^۷.

1. Christopher Yap & Colin McFarlane
2. Urban Extreme Poverty (UEP)
3. Mumbai and Lima
4. political economy
5. political ecology
6. feminist urbanism
7. postcolonial urbanism

کاهیانی و ویدانینگسی^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «شناسایی ویژگی‌ها و ترجیحات جوامع شهری حاشیه‌نشین» با بهره‌گیری از روش کمی و پیمایش میدانی به بررسی زیرساخت‌ها و امکانات کالبدی و مسکونی جوامع حاشیه‌نشین در باندونگ اندونزی پرداخته‌اند. جامعه حاشیه‌نشین شهری گروهی از افراد هستند که به زیرساخت‌های اقتصادی و رسمی شهر دسترسی ندارند. در نتایج این پژوهش، داشتن خانه‌های ارزان قیمت، هماهنگ نبودن شکل و کیفیت ساختمان‌ها با عملکرد آنها، قرارگرفتن خانه‌های حاشیه‌نشینان در کنار ساحل، راه آهن و زمین‌های دولتی از ویژگی‌های کالبدی حاشیه‌نشینان است.

آلیو و آمادو^۲ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «شهرنشینی، شهرها و بهداشت: چالش‌های نیجریه» به این مسئله پرداخته‌اند که افزایش سرعت شهرنشینی در نیجریه باعث بحران در سلامت شهری در میان شهروندان مخصوصاً فقر شهری شده است. آنها در بررسی داده‌ها و گزارش‌ها در منابع موجود به این نتیجه رسیدند که شهرنشینی در نیجریه عمدتاً از لحاظ جمعیت‌شناختی بدون رفاه اجتماعی سودمند و منافی برای محیط شهری بوده است. این امر باعث بحران‌هایی در سلامت شهری از جمله عرضه ناکافی آب، شهرک‌نشینی‌ها و کندی دفع زباله‌ها، بهداشت ناکافی، مدیریت نادرست زباله‌های جامد و سیستم حمل و نقل ناکارآمد و خطرناک شده است. آنها در پایان پژوهش به این نکته تأکید می‌کنند که با مدیریت صحیح می‌توان سختی و رنج انسان‌ها در شهر را کاهش داد. این مدیریت صحیح شامل اصلاح قوانین موجود نیز می‌شود. توسعه شهرنشینی مستلزم برنامه سیاسی و نوسازی شهری است تا جوامع شهری پایدار بماند و زندگی سالم ارتقا پیدا کند.

یانگ و لو^۳ (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان «مهاجرت، شهرنشینی و استفاده از مواد مخدر و انحرافات جنسی گاه به گاه در چین: تحلیل چندسطحی» به این نکته می‌پردازند که به علت توسعه اقتصادی در چین رشد بی‌سابقه‌ای در روند شهرنشینی در این کشور اتفاق افتاده است و تا سال ۲۰۵۰ در این کشور حدود ۷۰ درصد از جمعیت در مناطق شهری

1. Cahyani & Widaningsih
2. Alhaji A. Aliyu & Lawal Amadu
3. Xiushi Yang & Huasong Luo

زندگی می‌کنند. آنها با استفاده از داده‌های سال ۲۰۰۳ و همچنین مدل چند سطحی، به مطالعه‌ی تاثیر مهاجرت و شهرنشینی بر سوء مصرف مواد مخدر و انحرافات جنسی پرداختند. آنها همچنین در بررسی این ایده که مهاجران، بیشتر در معرض خطر ابتلا به بیماری‌های جنسی و ایدز هستند به این آزمایش پرداختند که آیا آسیب‌پذیری مهاجران، ناشی از روند مهاجرت آنهاست یا زندگی پس از مهاجرت در زندگی شهری، یا هر دوی این عوامل دخیل است. در نتیجه‌گیری این مقاله به هر دوی این عوامل به‌عنوان عوامل خطر ساز اشاره شده است. اما تاثیر این عوامل در جوامع مختلف می‌تواند متفاوت باشد. در این مقاله، مداخلات سیاسی و برنامه‌ریزی برای کاهش رفتارهای ناسالم و همچنین تاثیر اجتماعی شبکه‌های عمومی اجتماعی همسالان، دوستان و خانواده‌ها به‌عنوان راهکار مورد اشاره عنوان شده است.

بهرامی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «آثار مهاجرت روستایی بر گسترش کالبد شهر» با روش توصیفی-تحلیلی به این نتیجه رسیده است که مهاجرت‌های روستایی باعث گسترش کالبدی شهر دیواندره شده و گسترش حاشیه نشینی و رشد نامنظم و بی‌قواره شهر را در پی داشته است.

بهرامی، فتحی، و زارعی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بحران آب ایران و راهکارهای برون رفت از آن» به نقش الگوی نامناسب شهرنشینی و مراکز سکونت گاهی در بحران آب در کشور پرداخته‌اند.

جدول ۱- پیشینه تجربی تحقیق

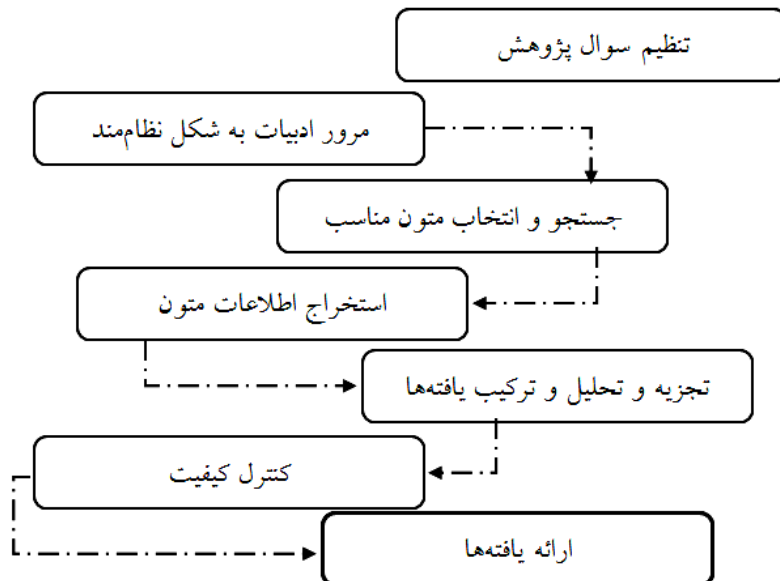
عنوان تحقیق	محقق	روش پژوهش	نوع منبع	ابزار	محل	یافته‌ها
روند مهاجرپذیری و مهاجر فرستی شهرهای ایران در دو دهه اخیر	ضرابی و رخشانی نسب (۱۳۹۷)	توصیفی تحلیلی	مقاله علمی پژوهشی	داده‌های مرکز آمار	شهرهای ایران	در دو دهه مورد مطالعه، مهاجرفرستی شهرهای ایران کاهش یافته و نسبت شهرهای مهاجرپذیر افزایش قابل توجهی پیدا کرده است.
شناسایی و طبقه‌بندی آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از مصرف سریال‌های ماهواره-روش فراترکیب	باوری و صلواتیان (۱۳۹۶)	کیفی	مقاله علمی پژوهشی	فراترکیب	پژوهش‌های موجود	مصرف سریال‌های ماهواره-ای فارسی زبان، سبب چنین آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی می‌شود؛ تأثیرپذیری از فرهنگ غربی، تضعیف نهاد خانواده، آسیب‌های روانی، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و تضعیف فرهنگ اسلامی ایرانی از جمله آن آسیب‌هاست.
آثار مهاجرت‌های روستایی بر گسترش کالبدی شهر	بهرامی (۱۳۹۵)	توصیفی تحلیلی (کمی)	پایان نامه	پرسشنامه	دیواندره	مهاجرت‌های روستایی باعث گسترش کالبدی شهر دیواندره شده است. این عامل سبب ازبین رفتن بسیاری از زمین‌های مرغوب کشاورزی و باغات اطراف شهر، گسترش حاشیه‌نشینی، رشد نامنظم و بی‌قواره شهر شده است.
بحران آب ایران و راهکارهای برون-رفت از آن	جمیل بهرامی، شادی فتحی، مهنا زارعی (۱۳۹۴)	تحلیل ثانوی	مقاله همایشی	بررسی داده‌های موجود	دریاچه ارومیه	عواملی مانند محدودیت آب قابل دسترس، توزیع غیر یکنواخت آن در کشور، الگوی نامناسب شهرنشینی و مراکز سکونت‌گاهی و شیوه تولید محصولات زراعی از منظر سازگاری با کشور به‌عنوان عوامل تشدید کننده بحران آب معرفی شده است.

عنوان تحقیق	محقق	روش پژوهش	نوع منبع	ابزار	محل	یافته‌ها
شناسایی ویژگی‌ها و ترجیحات جوامع شهری حاشیه‌نشین	کاهیانی و ویدانینگس ی (۲۰۱۹)	روش کمی	مقاله علمی پژوهشی	پیمایش	باندونگ اندونزی	داشتن خانه‌های ارزان قیمت، هماهنگ نبودن شکل و کیفیت ساختمانها با عملکرد آنها، قرار گیری خانه‌های حاشیه‌نشینان در کنار ساحل، راه آهن و زمین‌های دولتی از ویژگی‌های کالبدی حاشیه‌نشینان است.
درک و تحقیق در مورد فقر شدید شهری: یک رویکرد مفهومی - روش شناختی	یاب و مک‌فارلین (۲۰۱۹)	اسنادی	مقاله علمی پژوهشی	کتابخانه‌ای	بمبئی و لیما	فقر شدید شهری به‌عنوان یک چالش حیاتی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تلقی شده است.
شهرنشینی، شهرها و بهداشت: چالش‌های نیجریه	آلیو و آمادو (۲۰۱۷)	اسنادی	مقاله علمی پژوهشی	کتابخانه‌ای	نیجریه	شهرنشینی در نیجریه عمدتاً از لحاظ جمعیت شناختی بدون رفاه اجتماعی سودمند و منافی برای محیط شهری بوده است. این امر باعث بحران‌هایی در سلامت شهری از جمله عرضه ناکافی آب، شهرک‌نشینی‌ها و زباله‌ها، بهداشت، مدیریت زباله‌ها، جامد و سیستم حمل و نقل ناکارآمد و خطرناک شده است.
مهاجرت، شهرنشینی و استفاده از مواد مخدر و انحرافات جنسی: گاه به گاه در چین: تحلیل چندسطحی	یانگ و لو (۲۰۰۹)	تحلیل ثانوی	مقاله علمی پژوهشی	بررسی ادبیات موجود	کشور چین	مهاجرت و شهرنشینی بر سوء مصرف مواد مخدر و انحرافات جنسی تأثیر زیادی دارد.

روش تحقیق

این پژوهش به روش کیفی و با هدف پژوهشی کاربردی انجام شده است. در بین روش‌های پژوهش کیفی، به منظور بررسی اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از سایر مطالعات کیفی مرتبط با موضوع و مشابه آن از روش فراترکیب استفاده می‌شود که با فراهم کردن نگرشی نظام‌مند برای محققان، به کشف موضوعات جدید می‌پردازد. فراترکیب نوعی روش تحقیق است که برای ترجمه‌های تفسیری و با ایجاد تئوری با بهره‌گیری از یکپارچگی و مقایسه یافته‌های مختلف استفاده می‌شود. هدف این روش ایجاد تفسیری خلاقانه و یکپارچه از یافته‌های کیفی است (بک، ۲۰۰۲: ۹۵). این پژوهش نیز با استفاده از روش فراترکیب^۱ انجام شده است. نوبلت و هیر^۲ سه مرحله اصلی برای روش فراترکیب تعیین کرده‌اند که شامل انتخاب مطالعات، ترکیب ترجمه‌ها و ارائه تلفیق است. روش دیگر مورد استفاده در فراترکیب، روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو^۳ (۲۰۰۷) است که مراحل آن در شکل (۱) آمده است.

شکل ۱- گام‌های روش فراترکیب بر اساس روش سندلوسکی و بارسو

1. Meta-Synthesis
2. Noblit and Hare
3. Sandelowski and Barroso

در پژوهش حاضر، برای شناسایی ابعاد و مفاهیم آسیب‌های شهری از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو استفاده شده است. بر اساس روش فراترکیب، متن پژوهش‌های انجام‌شده‌ی مرتبط با موضوع آسیب‌های شهری، داده به حساب می‌آیند و همانند متن مصاحبه در پژوهش کیفی در نظر گرفته شده است.

گام نخست، طرح سوال اصلی پژوهش: برای تنظیم و دستیابی به سوال اساسی پژوهش معیارهای مختلفی مانند چه چیزی، چه زمانی و چگونگی روش مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر این اساس، در این پژوهش، سوال اساسی این است که «مهم‌ترین آسیب‌های شهری در ایران کدامند؟»

گام دوم، مرور ادبیات به شکل نظام‌مند: جامعه آماری در این پژوهش، شامل مطالعاتی است که از جوانب و دیدگاه‌های مختلف به بررسی مسئله آسیب‌های شهری پرداخته‌اند. بر این اساس برای دستیابی به داده‌های پژوهش، تمامی پایگاه‌های داده و نشریات داخلی کشور از قبیل *Magiran*، *Noormags*، *Sid*، *Ganj*، *Enساني.ir*، *Google Scolar* و سامانه نشر مجلات علمی دانشگاه تهران مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از واژه کلیدی «آسیب‌های شهری» و عبارات ترکیبی مشابه برای جستجوی مقالات و پژوهش‌ها استفاده شد.

گام سوم، جستجو و انتخاب متون مناسب: با توجه به ماهیت و رویکرد خاص این مطالعه، جامعه آماری (چارچوب مطالعه) و حجم مطالعاتی این پروژه شامل کلیه مطالعات پژوهشی و مداخله‌ای در قلمرو آسیب‌های شهری است که به صورت مکتوب و مستند علمی از جمله در قالب پایان‌نامه‌های دانشجویی، کتب و مقاله‌های علمی-پژوهشی و آثار علمی چاپ شده در دو دهه‌ی گذشته (۱۳۷۵-۱۳۹۸) است. پس از جستجو در پایگاه‌های مختلف، تعداد ۵۳۸ مورد در جستجوی دقیق اولیه شناسایی شد. برای انتخاب پژوهش‌های مناسب و قابل استفاده در روش فراترکیب، مقالات بر اساس پارامترهای مختلفی مانند عنوان، چکیده، دسترسی، محتوا و کیفیت روش‌های پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفتند و در نهایت پانزده مقاله برای انجام روش فراترکیب انتخاب شد. شکل (۲) نشان‌دهنده فرایند جستجو و انتخاب مقالات است.

شکل ۲- فلوجارت مراحل ورود و انتخاب منابع جهت سنتز نهایی

گام چهارم، استخراج اطلاعات متون: در پژوهش حاضر، اطلاعات پژوهش‌های منتخب در مرحله قبل بر اساس نام پژوهش‌گران، سال انتشار و عنوان پژوهش دسته‌بندی شدند. در جدول (۲) پژوهش‌های مورد استفاده در فراترکیب ارائه شده است. در این مرحله، پژوهش‌های انتخاب شده برای فراترکیب بررسی محتوایی شده و مضمون‌ها و مفاهیم مرتبط با آسیب‌های شهری، به عنوان کدهای اصلی استخراج شدند. مفاهیم حاصل از انجام پژوهش‌ها در جدول زیر قابل مشاهده هستند.

جدول ۲- طبقه‌بندی یافته‌های پژوهش بر اساس نام پژوهش‌گران

کد	نام محقق	مؤلفه‌ها (یافته‌های پژوهش‌های کیفی)
۱	ندریان و همکاران (۱۳۹۷)	ترافیک شهری، عدم احساس امنیت، آسیب به بناهای تاریخی ناشی از ترافیک، آلودگی هوا و آب و خاک با فلزات سنگین، آلودگی صوتی ناشی از خودروهای سبک و سنگین، تاثیر مضر آلودگی بر محیط زیست گیاهی و جانوری، مشکلات ازدحام جمعیتی، افزایش پسماندها و زباله‌ها در شهر تاثیر منفی آن بر آب و هوا و خاک، کاهش استفاده ساکنین از پارک و امکانات تفریحی به دلیل ناامنی و ضعف امکانات عمومی.
۲	بخشی‌نیا و همکاران (۱۳۹۷)	بی‌خانمانی، زندگی خیابانی و کارتن‌خوابی، اعتیاد، تکدی‌گری، بیکاری، روی آوردن به مشاغل مانده جمع کردن ضایعات، بی‌سرنهالی، فقر، کودکان کار، مهاجرت، طرد فرد معتاد و بزهکار توسط خانواده، طرد اجتماعی، نابرابری‌های اجتماعی نهادینه‌شده، نابرابری اجتماعی و اقتصادی، احساس تبعیض، حاشیه‌نشینی.
۳	آقایی و همکاران (۱۳۹۶)	مهاجرت تک‌نفره به شهر، اعتیاد، بیکاری و نداشتن درآمد کافی، احساس تنهایی و بی‌تعلقی به شهر، زندگی خیابانی و کارتن‌خوابی، هزینه بالای تهیه سرنهاله، نابرابری اجتماعی و اقتصادی بین شمال و جنوب شهر، پارک‌ها و امکانات تفریحی به مثابه مکانی برای تجمع معتادین و بزهکاران، افزایش جرم در محلات قدیمی شهر، طرد افراد از خانواده، طلاق، ناامنی.
۴	شالچی و همکاران (۱۳۹۵)	اعتیاد، سرقت، ترافیک، ناامنی اجتماعی، ازدحام جمعیت، نابرابری اجتماعی و اقتصادی بین جنوب و شمال شهر، احساس محرومیت در جنوب شهری‌ها، کاهش حس تعلق و افزایش حس بیگانگی به شهر در بین فرودستان، آلودگی هوا، سرقت، اعتیاد، پارک‌های ناامن، عدم سازگاری سبک معماری جدید (مدرن) با خلیقات ایرانی‌ها، تخریب خاطرات ساکنان شهر توسط فرایند بازسازی نوگرا و تخریب بناها و محلات قدیمی، کاهش روابط انسانی و تنهایی و بی‌هویتی در شهر، کاهش اعتماد اجتماعی، کاهش سلامت اجتماعی و روانی ساکنین شهرها.
۵	رفیع‌پور و همکاران (۱۳۹۵)	تغییر کاربری باغ‌ها، اعیان‌نشینی و تجمل‌گرایی، فساد اداری، برتری دادن اداره شهر بر حجیت قانون، فروش قانون و ضوابط و مقررات، سوداگری و بورس‌بازی زمین و مسکن، فقدان نظارت و کنترل اجتماعی، ضعف دستگاه‌های نظارتی، بحران زیست‌محیطی، آلودگی، عدم سنخیت و تناسب مجازات با جرم، گریز از قانون.
۶	ظهیری‌نیا و هادی (۱۳۹۵)	زباله‌گردی، بیکاری، عدم پوشش بیمه برای افراد فقیر، اعتیاد، طلاق، عدم نظارت سازمانهای دولتی، دزدی.
۷	ندایی طوسی و همکاران (۱۳۹۴)	ساخت‌مانهای بلندمرتبه، گسترش ساخت‌مانهای عمومی و دولتی بزرگ‌مقیاس، بافت‌های فرسوده، حاشیه‌نشینی، تغییر کاربری باغ‌ها، تخریب بی‌رویه فضای سبز، مسئله جمعیت، امنیت و نظم، نامتوازن بودن تراکم جمعیتی و فعالیتی در سطح شهر.

کد	نام محقق	مولفه‌ها (یافته‌های پژوهش‌های کیفی)
۸	پروین و علی- بابایی (۱۳۹۳)	رفتارهای پرخطر در بین کارگران مهاجر، آسیب‌های جسمانی و روانی کارگران، درآمد پایین و فقر، وضعیت بد تغذیه و استراحت کارگران مهاجر، مصرف مواد مخدر و اعتیاد، حاشیه‌نشینی، خودکشی، بی‌خانمانی و کارتن‌خوابی، جیب‌بری و مسائل امنیتی، دزدی و سرقت، خرید و فروش مواد مخدر، زورگیری و نزاع.
۹	ارشاد و درویشی- فرد (۱۳۹۳)	سوء مصرف مواد مخدر و اعتیاد، رفتارهای پرخطر جنسی، تن فروشی، کودک-آزاری، ناامنی اجتماعی، کودکان کار، تکدی‌گری، بیکاری، بیماری‌های مقاربتی مانند ایدز، عدم مهارت لازم جهت اشتغال در بین مهاجران و افراد آسیب‌پذیر محلات پائین، تجاوز، نبود نظارت‌های اجتماعی و انتظامی، طلاق، عدم پذیرش زنان آسیب دیده توسط خانواده‌شان و بی‌سرپناه‌شدن آنها، خشونت، سرقت، نزاع-های خیابانی و زورگیری، طلاق و جدایی از همسر، طرد اجتماعی و بی‌خانمانی، نبود روشنایی مناسب در پارک‌ها و بافت‌های فرسوده شهری، تخریب اموال عمومی و خصوصی.
۱۰	حانمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۳)	سرقت، درگیری و نزاع دسته جمعی، توزیع و پخش مواد مخدر، رفتارهای ضد عفت و اخلاق عمومی، بیکاری، اعتیاد، قتل، فحشا، بیکاری، افزایش بی‌سوادی در محلات حاشیه‌نشین، فقدان تخصص در حاشیه، مهاجران بی‌تخصص از روستا، قانون‌گریزی، فقر.
۱۱	پروین و همکاران (۱۳۹۲)	ویرانی هویت شهری و محله‌ای، مهاجرت، جابجایی‌های کوتاه‌مدت، خرید و فروش مواد مخدر، سرقت، فحشا و تن فروشی، زندگی خیابانی و کارتن‌خوابی، ناامنی اجتماعی، طلاق، افزایش جمعیت در بافت فرسوده و حاشیه‌نشینی، مهاجرت تک‌نفره و بدون خانواده، فقر، بیکاری، معضلات زیست محیطی، ترافیک، آلودگی هوا، نابرابری اجتماعی و اقتصادی مخصوصاً بین شمال شهر و جنوب شهر، بیماری‌های مقاربتی همچون ایدز، خودکشی، اعتیاد، وجود دختران فراری و زنان بی‌خانمان در نواحی حاشیه‌ای و جنوبی شهر، تکیه صرف بر رویکرد مهندسی و مدرنیستی، بی‌دفاع کردن فضای شهری، کودکان کار و خیابانی، رواج ازدواج‌های غیر رسمی مخصوصاً در میان مهاجران.
۱۲	اسماعیلی و امیدي (۱۳۹۱)	بیکاری، عدم امکان برنامه‌ریزی برای مهاجران، افزایش هزینه‌های زندگی حتی در مناطق فقیرنشین، فقر، حاشیه‌نشینی، مهاجرت، عدم اعتماد بین مهاجران و شهری‌ها، ناامنی.
۱۳	محسن‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)	طلاق، خشونت، خیانت، اعتیاد، مشکلات مالی و فقر، درآمد کم و بیکاری، تعارضات شدید جنسیتی، رابطه جنسی فزاینده و رسمی، کاهش اعتماد.

کد	نام محقق	مؤلفه‌ها (یافته‌های پژوهش‌های کیفی)
۱۴	محسنی تهریزی و همکاران (۱۳۹۰)	کمبود و فقدان روشنایی و نور مخصوصا در فضاهای بی‌دفاع، شلوغی و ازدحام جمعیت، کاهش کنترل و نظارت، نزاع و درگیری، کیف‌قاپی و سرقت، مزاحمت و خشونت.
۱۵	محسنی (۱۳۸۸)	فقر، بیکاری، مشاغل کاذب، مهاجرت، تکدی‌گری، مسکن، اعتیاد، طلاق، حاشیه‌نشینی، کودکان خیابانی، سرقت، مزاحمت خیابانی، وندالیسم، قتل، خشونت، امنیت عمومی، مدگرایی، بدحجابی، نابهنجاری‌های آموزشی، ترافیک، آلودگی زیست‌محیطی.

گام پنجم، تجزیه، تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی: هدف از فراترکیب، دستیابی به تفسیر یکپارچه و جدید از یافته‌ها است. برای رسیدن به تفسیر یکپارچه نیاز به تجزیه و تحلیل و ترکیب مفاهیم پژوهش‌های مورد بررسی است. در این مرحله ابتدا کدگذاری باز انجام می‌شود، سپس کدهای مشابه دسته‌بندی شده و مفاهیم حاصل شدند و در نهایت مقولات اصلی از ترکیب مفاهیم به دست آمد. کدگذاری و استخراج مفاهیم و مقولات بر روی یافته‌های مقالات مورد بررسی انجام گرفت؛ به این معنا که تمامی مفاهیم در پژوهش‌های مختلف دوباره کدگذاری و مقوله‌بندی شدند.

گام ششم، کنترل کیفیت: برای حفظ کیفیت مطالعه، منابع مورد استفاده به صورت دقیق مورد بررسی قرار گرفتند. سپس مسیر تحقیق از ابتدا تا کدگذاری بار دیگر مورد بررسی قرار گرفت. همچنین به منظور اعتبارسنجی پژوهش از کارشناسان خبره (دانشجویان سال آخر دوره دکتری رشته جامعه‌شناسی) استفاده شد تا مفاهیم و مقولات استخراج‌شده را مورد بازنگری و بررسی قرار دهند.

گام هفتم، ارائه یافته‌ها: در نهایت، یافته‌های حاصل از فراترکیب تحقیقات ارائه شده است. بر اساس تجزیه و تحلیل و ترکیب مطالعات، ۴۰ مفهوم شناسایی شدند که در چهار مقوله کلی طبقه‌بندی شدند. در جدول (۳) مقولات و مفاهیم حاصل از فراترکیب مطالعات حوزه آسیب‌های شهری آمده است.

جدول ۳- مقولات و مفاهیم مربوط به آسیب‌های شهر

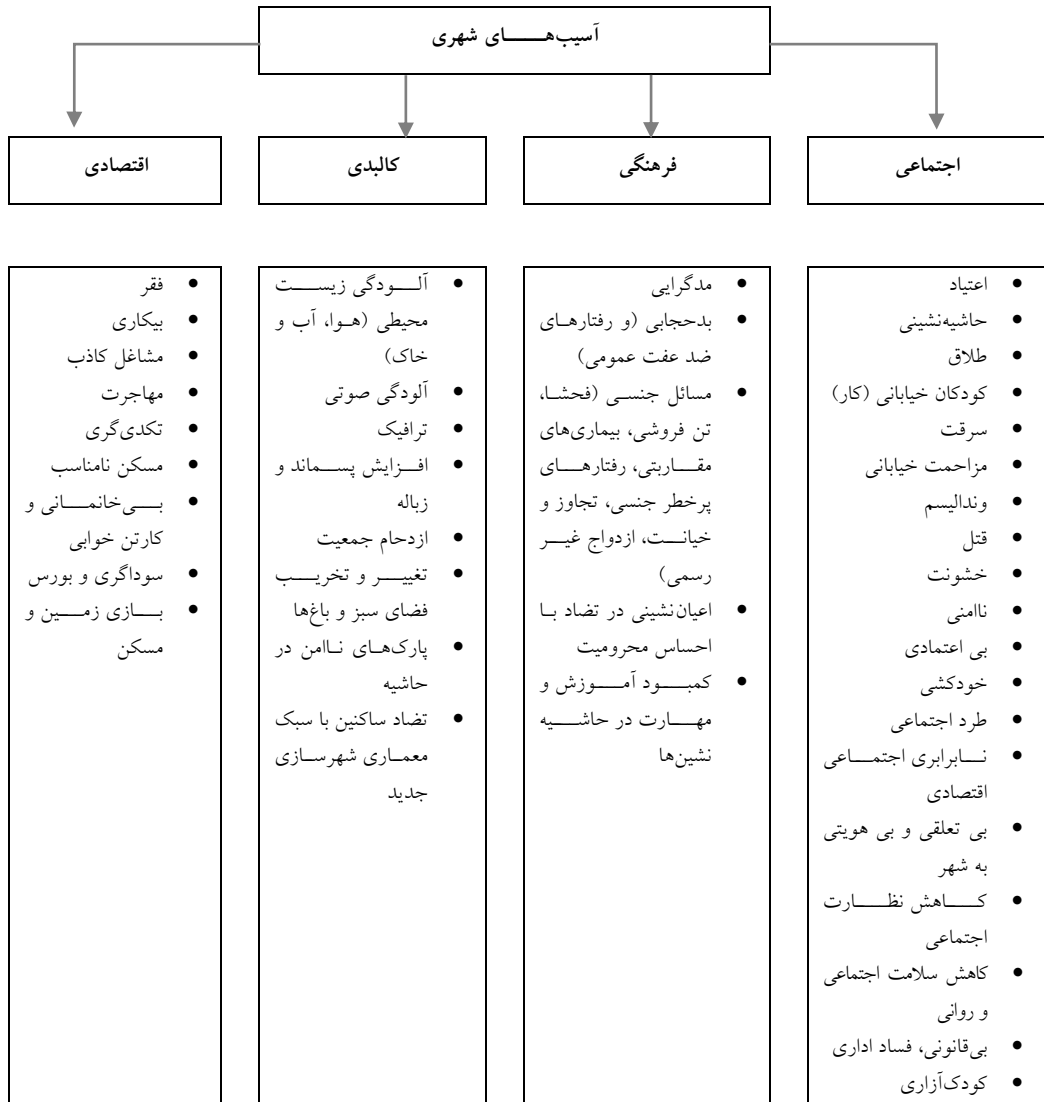
مقوله	مفاهیم	کد مفاهیم	فراوانی مفاهیم سازنده
آسیب‌های اقتصادی	فقر	۱۵، ۱۳، ۱۱، ۱۲، ۱۰، ۸، ۶، ۲	۸
	بیکاری	۱۵، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۶، ۳، ۲	۹
	مشاغل کاذب	۱۵، ۶، ۲	۳
	مهاجرت	۱۵، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۳، ۲	۸
	تکدی‌گری	۱۵، ۹، ۲	۳
	مسکن نامناسب	۱۵، ۷، ۳، ۲	۴
	بی‌خانمانی و کارتن‌خوابی	۱۱، ۹، ۸، ۳، ۲	۵
	سوداگری و بورس‌بازی زمین و مسکن	۵	۱
	اعتیاد (مصرف و خرید و فروش)	۱۵، ۱۳، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۶، ۴، ۳، ۲	۱۰
	حاشیه‌نشینی	۱۵، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۸، ۷، ۲	۷
آسیب‌های اجتماعی	طلاق	۱۵، ۱۳، ۱۱، ۹، ۶، ۳	۶
	کودکان خیابانی (کار)	۱۵، ۱۱، ۹، ۲	۴
	سرقت	۱۵، ۱۴، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۶، ۴	۸
	مزاحمت خیابانی	۱۵، ۱۴، ۱۰، ۹، ۸	۵
	وندالیسم	۱۵، ۹	۲
	قتل	۱۵، ۱۰	۲
	خشونت	۱۵، ۱۴، ۱۲، ۹	۴
	ناامنی	۱۵، ۱۲، ۱۱، ۹، ۸، ۷، ۴، ۳، ۱	۹
	بی‌اعتمادی	۱۳، ۱۲، ۴	۳
	خودکشی	۱۱، ۸	۲
	طرد اجتماعی	۹، ۳، ۲	۳
	نابرابری اجتماعی اقتصادی	۱۱، ۴، ۳، ۲	۴
	بی‌تعلقی و بی‌هویتی به شهر	۱۱، ۴، ۳	۳
	کاهش نظارت اجتماعی	۱۴، ۹، ۶، ۵	۴
	سلامت اجتماعی و روانی	۸، ۴	۲
	بی‌قانونی، فساد اداری و فرار از قانون	۱۰، ۵	۲
	کودک‌آزاری	۹	۱

مقوله	مفاهیم	کد مفاهیم	فراوانی مفاهیم سازنده
آسیب‌های فرهنگی	مدگرایی	۱۵	۱
	بدحجابی (و رفتارهای ضد عفت عمومی)	۱۵، ۱۰	۲
	مسائل جنسی (فحشا، تن فروشی، بیماری‌های مقاربتی، رفتارهای پرخطر جنسی، تجاوز و خیانت، ازدواج غیر رسمی)	۱۳، ۱۱، ۱۰، ۹	۴
	اعیان نشینی در تضاد با احساس محرومیت	۴	۱
آسیب‌های کالبدی	کمبود آموزش و مهارت در حاشیه‌نشینی	۱۵، ۱۰، ۹	۳
	آلودگی زیست محیطی (هوا، آب و خاک)	۱۵، ۱۱، ۵، ۴، ۱	۵
	آلودگی صوتی	۱	۱
	ترافیک	۱۵، ۱۱، ۴، ۱	۴
	افزایش پسماند و زباله	۱	۱
	ازدحام جمعیت	۱۴، ۱۱، ۷، ۴، ۱	۵
	تغییر و تخریب فضای سبز و باغ‌ها	۷، ۵	۲
	پارک‌های ناامن در حاشیه	۱۴، ۱۱، ۹، ۴، ۳	۵
	تضاد ساکنین با سبک معماری شهرسازی جدید	۴، ۷، ۱۱	۳

همانطور که در جدول (۳) نیز آمده است، بر اساس تجزیه و تحلیل و فراترکیب مطالعات، مولفه‌های اصلی حوزه آسیب‌های شهری در ایران در چهار مقوله اصلی شناسایی شده است. این مقولات شامل موارد زیر است: مقوله آسیب‌های اقتصادی که در آن مفاهیم فقر، بیکاری، مشاغل کاذب، مهاجرت، تکدی‌گری، مسکن نامناسب، بی‌خانمانی و کارتن-خوابی، سوداگری و بورس‌بازی زمین و مسکن گنجانده شده است. مفاهیم بیکاری و فقر و مهاجرت بیشتری فراوانی را در این مقوله به خود اختصاص داده‌اند. در مقوله آسیب‌های اجتماعی، مفاهیمی از جمله، اعتیاد (مصرف و خرید و فروش)، حاشیه‌نشینی، طلاق، کودکان کار، سرقت، مزاحمت خیابانی، وندالیسم، قتل، خشونت، ناامنی، بی‌اعتمادی،

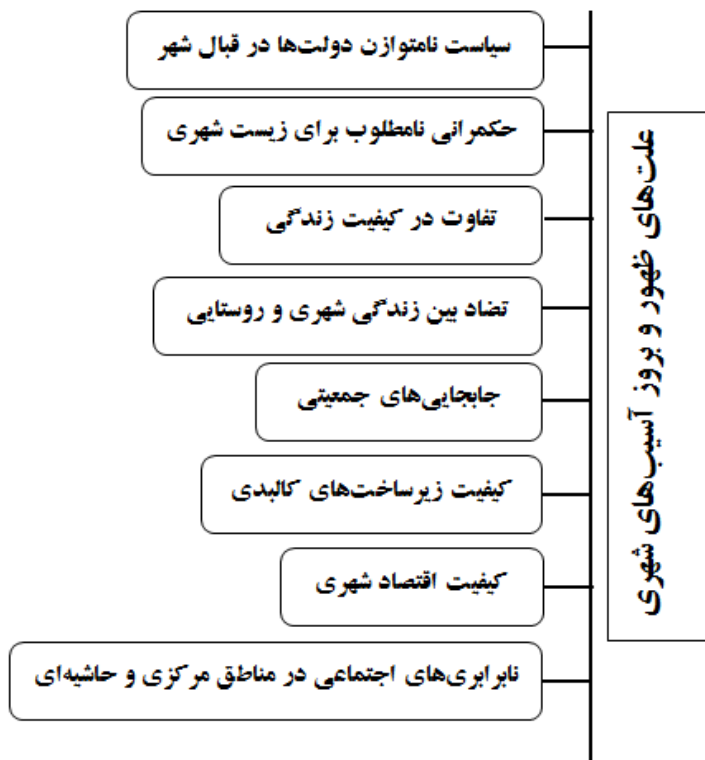
خودکشی، طرد اجتماعی، نابرابری اجتماعی اقتصادی، بی‌تعلقی و بی‌هویتی نسبت به شهر، کاهش نظارت اجتماعی، سلامت اجتماعی و روانی، بی‌قانونی، فساد اداری و فرار از قانون و کودک‌آزاری نام برده شده‌اند. در این مقوله، اعتیاد، ناامنی، سرقت، حاشیه‌نشینی و طلاق بیشترین فراوانی را از آن خود کرده‌اند. همچنین در مقوله آسیب‌های فرهنگی، مفاهیمی همچون، مدگرایی، بدحجابی (و رفتارهای ضد عفت عمومی)، مسائل جنسی (فحشا، تن-فروشی، بیماری‌های مقاربتی، رفتارهای پرخطر جنسی، تجاوز و خیانت، ازدواج غیررسمی)، تضاد اعیان‌نشینی و احساس محرومیت و کمبود آموزش و مهارت آورده شده است. در این مقوله، مسائل جنسی و کمبود آموزش و مهارت بیشترین فراوانی را در مطالعات منتخب داشته است. در آخر نیز مقوله آسیب‌های کالبدی وجود دارد که در آن به مفاهیمی همچون آلودگی زیست‌محیطی (هوا، آب و خاک)، آلودگی صوتی، ترافیک، افزایش پسماند و زباله، ازدحام جمعیت، تغییر و تخریب فضای سبز و باغ‌ها، پارک‌های ناامن در حاشیه و تضاد ساکنین با سبک معماری شهرسازی جدید اشاره شده است. در این مقوله، آلودگی زیست‌محیطی، ازدحام جمعیت و پارک‌های ناامن در حاشیه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۳- آسیب‌های شهری در ایران، با استفاده از فراترکیب مطالعات منتخب

پس از بیان مهم‌ترین آسیب‌های شهری برشمرده شده در پژوهش‌های علمی کشور، مشخص کردن دلایل و علل ظهور این آسیب‌ها نیز اهمیت فراوانی دارد. بر اساس پژوهش‌های منتخب در فراترکیب انجام شده، به مهم‌ترین این علل پرداخته شده است. تضاد بین زندگی شهری و روستایی و نابرابری‌های اجتماعی در مناطق مرکزی و حاشیه‌ای

و همچنین کیفیت زندگی و کیفیت اقتصاد شهری و زیرساخت‌های کالبدی باعث جابجایی‌های جمعیتی شده است. افزایش جمعیت و سیاست‌های نامتوازن دولت‌ها در قبال شهر و زیست شهری و حکمرانی نامطلوب به آسیب‌های شهری عدیده‌ای دامن زده است. عدم توازن در کشور باعث شده است که شهرها منبع و دارنده همه ویژگی‌ها از جمله شرایط اقتصادی بهتر و زندگی بهتر باشند. این تصویر مثبت از دور برای افراد در حاشیه و روستائیان بهشتی را به تصویر می‌کشد که آنها در پی آن هستند. اما موج مهاجرت‌های شدید و افزایش جمعیت خود باعث آسیب‌هایی شده است که صدها بار بدتر از زندگی ساده و کم‌درآمد روستایی است. شکل (۴)، علت‌های ظهور آسیب‌های شهری (بر اساس مطالعات منتخب) را نشان داده است.

شکل ۴- علت‌های ظهور و بروز آسیب‌های شهری

نتیجه گیری

شهر و زندگی شهری با همه جاذبه‌های فریبنده‌اش، همیشه کارکرد مناسبی ندارد. همگام با توسعه شهری و کیفیت زندگی شهروندان، مشکلات و نارسایی‌های زیادی نیز در شهر وجود دارند. امروزه شهرها، به‌خصوص شهرهای کمتر توسعه‌یافته، از مشکلات و آسیب‌های جدی در زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، بهداشتی و کالبدی رنج می‌برند. فضای شهری در عین حال که سازنده روابط و مناسبات انسانی است، می‌تواند عامل بروز انحرافات، جرایم و مسائل عدیده شهری هم باشد. به‌منظور درمان و پیشگیری از آسیب‌های منبث از زندگی شهرنشینی و مسائل مرتبط با آن، شناسایی وضعیت موجود راهگشا خواهد بود.

در این پژوهش به آسیب‌ها و مسائل شهرهای ایران طی دو دهه اخیر پرداخته شد. در فراترکیب مسائل و آسیب‌های شهری کشور طی دو دهه اخیر به پژوهش‌هایی استناد شد که با رویکرد کیفی به این موضوع پرداخته‌اند. بر اساس تجزیه و تحلیل و فراترکیب پژوهش‌های منتخب، مولفه‌های اصلی حوزه آسیب‌های شهری در ایران در چهار مقوله اصلی شناسایی شد. این چهار مقوله عبارت از آسیب‌های اقتصادی، آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های فرهنگی و آسیب‌های کالبدی است. در مقوله آسیب‌های اقتصادی، بیکاری و فقر و مهاجرت بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. بیشترین فراوانی در مقوله آسیب‌های اجتماعی به اعتیاد، ناامنی، سرقت، حاشیه‌نشینی و طلاق تعلق دارد. همچنین در مقوله آسیب‌های فرهنگی می‌توان به مسائل جنسی و کمبود آموزش و مهارت در پژوهش‌های منتخب اشاره کرد. در آسیب‌های کالبدی نیز می‌توان آلودگی زیست‌محیطی، ازدحام جمعیت و پارک‌های ناامن در حاشیه را نام برد. در این پژوهش، غیر از طبقه‌بندی آسیب‌ها، از عواملی مانند سیاست نامتوازن دولت‌ها در قبال شهر، حکمرانی نامطلوب برای زیست شهری، تفاوت در کیفیت زندگی، تضاد بین زندگی شهری و روستایی، جابجایی‌های جمعیتی، کیفیت زیرساخت‌های کالبدی، کیفیت اقتصاد شهری و نابرابری‌های اجتماعی در مناطق مرکزی و حاشیه‌ای که استخراج‌شده از پژوهش‌های مورد بررسی بود، به‌عنوان علل ظهور و بروز آسیب‌های شهری نام برده شده است.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- ارشد، لیلی و درویشی فرد، علی اصغر (۱۳۹۳)، بی‌سازمانی اجتماعی و امکان شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی (مطالعه‌ی موردی: محله هرندی)، *فصلنامه پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی*، شماره ۱، پاییز ۹، صص ۱۰۳-۱۳۶.
- اسماعیلی، رضا و مهدی امیدی (۱۳۹۱)، بررسی تجربه حاشیه‌نشینی از دیدگاه حاشیه‌نشینان: یک مطالعه پدیدارشناسانه، *فصلنامه مطالعات شهری*، سال دوم، صص ۱۷۹-۲۰۸.
- آقایی، سید سعید و علیرضا کلدی و منصور وثوقی (۱۳۹۶). نقش فضای شهری بر زندگی روزمره کارتن‌خواب‌های شهر تهران، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی*، سال دهم، شماره ۳۷، صص ۷-۲۴.
- بخشی‌نیا، اکبر و حبیب آقابخشی و سعید ذکایی (۱۳۹۷)، فهم تجربه زیسته افراد کارتن‌خواب در شهر تهران، *پژوهش‌نامه مددکاری اجتماعی*، سال سوم، شماره ۱۱، صص ۲۱۴-۲۶۲.
- بهرامی آرمان (۱۳۹۵)، آثار مهاجرت روستایی بر گسترش کالبد شهر دیواندره، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.
- بهرامی، فتحی، و زارعی (۱۳۹۴)، بحران آب ایران و راهکارهای برون رفت از آن، *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، مدیریت معماری و شهری*.
- پروین، ستار و عبدالحسین کلاتری و محمدرحیم صفری و علیرضا مرادی (۱۳۹۲)، مهاجرت درون شهری و امکان شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی (مطالعه موردی محله دروازه غار)، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۳۵، صص ۱۰۷-۱۳۰.
- پروین، ستار و یحیی علی‌بابایی (۱۳۹۳)، تبیین جامعه‌شناختی آسیب‌پذیری کارگران مهاجر فصلی در شهر تهران (با تاکید بر سنخ‌شناسی آسیب‌های اجتماعی)، *کرسی‌های ترویجی در دانشگاه علامه طباطبایی* (جلد دوم)، شماره ۳۰۲، صص ۳۸۵-۴۱۸.
- حاتمی‌نژاد، حسین و علی مهدی و معصومه مهدیان (۱۳۹۳)، نگرشی به جرم‌خیزی و زمینه‌های ارتکاب به جرم در محلات حاشیه‌نشین مورد پژوهش: محله شادقلی خان قم، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره اول.
- دمبی، یر (۱۳۸۵)، *تاریخ علم*، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران: انتشارات سمت.
- ربانی، رسول (۱۳۸۷)، *جامعه‌شناسی شهری*، دانشگاه اصفهان؛ سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، اصفهان.

- رفیع‌پور، سعید و هاشم داداش‌پور و علی‌اکبر تقوایی (۱۳۹۵)، مطالعه کیفی عوامل موثر بر تخریب باغ‌ها در شهر تهران با رویکرد مبتنی بر نظریه داده بنیاد، *فصلنامه مطالعات شهری*، سال ۲۳، صص ۳-۱۶.
- شالچی، سمیه و مرضیه شجاعی و حمیدرضا فرهنگی (۱۳۹۵)، بازسازی شهری، تصویر تهران و تجربه بیگانگی، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، دوره نهم، شماره ۱، صص ۱-۳۲.
- ضرابی، اصغر و رخشانی‌نسب، حمیدرضا (۱۳۹۷)، روند مهاجریذیری و مهاجرفرستی شهرهای ایران در دو دهه‌ی اخیر، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال دهم، شماره ۳۹، صص ۲۴۷-۲۷۲.
- ظهیری‌نیا، مصطفی و سیما هادی (۱۳۹۵)، مطالعه کیفی دلایل و زمینه‌های زباله‌گردی در شهر زاهدان، *فصلنامه جامعه‌پژوهی فرهنگی*، سال هفتم، شماره سوم، صص ۵۱-۷۶.
- محسن‌زاده، فرشاد و علی‌نظرمحمدی و مختار عارفی (۱۳۹۰)، مطالعه کیفی عوامل نارضایتی زناشویی و اقدام به طلاق (مطالعه موردی شهر کرمانشاه)، *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، سال چهاردهم، شماره ۵۳، صص ۷-۴۲.
- محسنی، رضاعلی (۱۳۸۸)، اولویت‌بندی آسیب‌ها و مسائل شهری در ایران: مطالعه موردی شهر گرگان، *پژوهش‌نامه علوم اجتماعی*، سال سوم، شماره سوم، صص ۲۳-۴۲.
- محسنی‌تبریزی، علیرضا و سهراب قهرمانی و سجاد یاهک (۱۳۹۰)، فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (مطالعه‌ی موردی فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)، *فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی*، سال ۲۹، شماره ۴۴، صص ۵۱-۷۰.
- ندایی طوسی، سحر و عباس شاه‌صافی و مجید غفارخورزنی و عباس طاهری یگانه (۱۳۹۲)، آسیب‌شناسی کالبدی منطق فضایی کلان‌شهر تهران از منظر اصول پدافند غیرعامل، *مجله هویت شهر*، شماره ۲۱، سال ۹، صص ۴۱-۵۶.
- ندریان، حیدر، محمدحسین تقدیسی، داوود شجاعی‌زاده و سحرناز بیات (۱۳۹۷)، اثرات ازدحام ترافیک شهری سندج بر تعیین‌کننده‌های اجتماعی سلامت از دیدگاه ساکنان و مطلعان کلیدی: یک مطالعه کیفی، *مجله آموزش و سلامت جامعه*، دوره ۵، شماره ۱، صص ۴۹-۶۰.
- نگهبان، عزت‌الله (۱۳۶۵)، شهرنشینی و شهرسازی از هزاره چهارم تا هزاره سوم ق.م، در *نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران*، تهران: چاپ محمدیوسف کیانی.
- یاوری، بهرام؛ صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۶)، شناسایی و طبقه‌بندی آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از مصرف سریال‌های ماهواره‌ای با استفاده از روش فراترکیب، *راهبرد فرهنگ*، دوره ۱۰، شماره ۳۹، صص ۱۵۷-۱۸۲.

ب. منابع انگلیسی

- Aliyu, A & Amadu, L (2017). Urbanization, Cities, and Health: The Challenges to Nigeria, *Ann Afr Med*. 2017 Oct-Dec; 16(4): 149–158.
- Beck, C (2002). Mothering Multiples: A Meta- Synthesis of the Qualitative Research. MCN, *The American Journal of Maternal/Child Nursing*, 28 (2): 93-99
- Morony, M.G. (1994). **Land Use and Settlement patterns Late Sasanian and Early Islamic Ira**, The Byzantine and Early Islamic Near East, Land Use and Settlement Pattern eds.G.R.D.King and A. Cameron, Vol.II. New Jersey: The Darwin press.
- Sandelowski, M. and Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer Publishing Company, New York.
- Yang, X & Lua, H (2009). Migration, urbanization, and drug use and casual sex in China: a multilevel analysis, *Environment and Planning A 2009*, volume 41, pages 581 – 597.